

BUITENGEWONE ERVARINGEN, ALTERED STATES OF CONSCIOUSNESS EN PERSOONLIJKHEID

Twee enquêtes naar uittredingen, bijna-dood-ervaringen, droom-herinnering, vliegdromen, lucide dromen en narkose-ervaringen.

Is er een onderling verband, een verband met psi, een veranderde staat van bewustzijn of met de persoonlijkheid?

Dick J. Bierman en Ruud van Wees

INLEIDING

'Toen ik ongeveer 10 jaar oud was, woonde ik samen met mijn oudere broer bij mijn oom. Op een zekere dag rustte ik uit op mijn bed. Ik was geheel wakker en keek omhoog naar de balken aan het plafond van het oude Spaanse huis waar we leefden. ...

Plotseling stond ik op en liep van mijn bed in de richting van de kamer ernaast. Op dat moment bespeurde ik een vreemde sensatie van gewichtloosheid gemengd met een gevoel van vreugde. Ik draaide mij om, om naar mijn bed terug te gaan, toen ik tot mijn grote verbazing mezelf op het bed zag liggen'....¹

Het bovenstaande is een verslag van een zogenaamde 'uittreding'. Een uittreding, in het engels ook wel Out of the Body Experience (OBE) genoemd, is een buitengewone ervaring. Naast de uittreding kennen we nog een aantal andere buitengewone ervaringen zoals diverse vormen van exceptioneel dromen of bijna-dood ervaringen.

Onderzoek naar deze ervaringen kan ons iets over bijzondere vormen van bewustzijn vertellen en daarmee indirect iets over de 'gewone' bewustzijnsvorm, die van het waakbewustzijn. Meestal bedoelen we met 'bewustzijn' zelfs niet meer dan dit dagbewustzijn aan te duiden. Daaruit blijkt dat het dagbewustzijn in onze cultuur de dominante bewustzijnsvorm is, die maatgevend is geworden voor de waarheid van alle kennis en de realiteitswaarde en betekenis van elke ervaring. Maar een theorie over het menselijk bewustzijn, zijn samenstelling en structuur, blijft onvolledig wanneer de buitengewone ervarings- en bewustzijnsvormen buiten beschouwing blijven.

Vraagstelling

De vragen die we ons stellen in dit onderzoek zijn drievoudig. In de eerste plaats willen we weten hoe uitzonderlijk deze verschijnselen zijn. Onderzoek naar de meldingsfrequenties in verschillende culturen kan bijvoorbeeld een licht werpen op de achtergrond van deze verschijnselen. In de tweede plaats willen we weten of de verschijnselen een samenhang vertonen. Dat wil zeggen als een persoon ooit een uittreding heeft meegemaakt is de kans dat hij dan een bijna dood ervaring meemaakt groter? Tenslotte willen we weten of het misschien mensen met speciale persoonlijkheidskenmerken zijn die deze ervaringen hebben. Dat laatste is van belang in verband met de theorievorming.

Onderzoeksvorm

Dit artikel is gebaseerd op gegevens van twee enquêtes onder eerstejaars psychologie studenten, die suksessievelijk in 1980 en 1991 werden gehouden. In beide enquêtes werd gevraagd naar

¹ Vertaald uit Gabbard en Twemlow, 1984b, p. 6

uittredingservaringen (OBE), bijna-dood-ervaringen (NDE), (herinnering van) dromen in het algemeen (DRMRCL) en (van) lucide en vliegdromen in het bijzonder (LUCDRM resp. FLYDRM) en naar ervaringen ('awareness') tijdens narkose (NARCE)¹.

Vijf van de bovengenoemde zes typen ervaringen vinden plaats wanneer er al sprake is van een andere bewustzijnsvorm dan het waakbewustzijn, namelijk tijdens een 'altered state of consciousness' (ASC): die van de slaap of die van de bewusteloosheid tijdens een algehele anaesthesie of tijdens een levensbedreigende, maar nog omkeerbare somatische crisis.

Ook bij die variant van de NDE, waarin men nog bij bewustzijn is maar een spoedige dood onder ogen moet zien, kan men spreken van een bijzondere bewustzijnstoestand. Dergelijke, zogeheten 'fear-death experiences' (FDE), doen zich bijv. voor tijdens de val van een berg of vlak voor een frontale botsing met de auto.

Bij de OBE is het onduidelijk of een bijzondere staat van bewustzijn voorafgaande aan de ervaring vereist is, maar bevorderlijk lijkt ze wel, gezien het feit dat veel OBE's plaatshebben tijdens een toestand van diepe ontspanning, slaap, hoofdpijn of migraine, tijdens gebed of meditatie, een ongeval of een operatie en onder invloed van drugs of medicijnen. Gedurende de OBE is de bewustzijnstoestand in ieder geval verschillend van het normale waakbewustzijn.

Wellicht ligt aan lucide dromen en vliegdromen eenzelfde bewustzijnsstaat ten grondslag, neurofysiologisch en fenomenologisch gezien. Luciditeit en zweef- en vliegbelevingen treden regelmatig tesamen op in dromen. Bij de overige vier typen ervaringen is het onduidelijk in hoeverre de onderliggende ASC's fysiologisch dan wel fenomenologisch met elkaar overeenkomen. In het vervolg zullen wij daarom niet spreken van 'ASC's' maar van 'ervaringen tijdens ASC' (EASC's).

Meldingsfrequenties

In het recente verleden zijn er een aantal onderzoeken gedaan naar de incidentie van en de verbanden tussen verschillende categorieën EASC's, zoals paranormale en daaraan gerelateerde ('psi-related') ervaringen, bijv. religieuze ervaringen². Deze onderzoeken gaven uiteenlopende meldingsfrequenties voor verschillende categorieën paranormale en religieuze ervaringen te zien. Voor de OBE bijv. werd een variatie gevonden tussen 8% onder de IJslandse bevolking tot 50% onder de leden van de Association for Research and Enlightenment (ARE) in de VS³. Voor de NDE worden incidenties tussen de 5% onder volwassen Amerikanen en 15% onder ARE-leden⁴ gerapporteerd. Hoewel de steekproeven demografisch gezien vaak niet representatief zijn, waardoor het beeld van de incidentie mogelijk geflatteerd is, kan in ieder geval gezegd worden dat het niet om zeldzame ervaringen gaat. Dit geldt evenzeer voor de overige buitengewone soorten ervaringen in ons onderzoek, de lucide en vliegdromen en de narkose-ervaringen. Narkose-ervaringen bijvoorbeeld zouden voorkomen in 1 a 2% van de algehele anesthesieën⁵.

Samenhang

Het onderzoek naar de samenhang tussen de verschillende categorieën EASC's leverde veel significante korrelaties op. Zo vond Blackmore (1984) verbanden tussen de incidentie van

¹ De resultaten van de enquête uit 1980 zijn wat betreft 'uittredingen' reeds eerder gepubliceerd: Bierman, 1983, Blackmore, 1982a .

² Palmer, 1979; Haraldsson, 1977; Kohr, 1980, 1982; Greyson, 1983; Blackmore 1982b, 1984; Ring, 1984

³ Haraldsson, 1977 en Kohr, 1980

⁴ Gallup en Proctor, 1982 Kohr 1980

⁵ Moerman en Bonke, 1990

OBE's, lucide-en vliegdrömen, telepatie, hallucinaties en verstoorde lichaamswaarnemingen, religieuze en mystieke ervaringen. Onderzoek van Kohr (1980) toont een significante samenhang tussen de NDE enerzijds en anderzijds meldingen van ESP, psychokinese, het zien van aura's, verschijningen, OBE's, bijzondere droomervaringen en mystieke belevingen. Deze relatie vond hij niet bij de groep mensen die een situatie van levensgevaar overleefden zonder een NDE te hebben gehad.

Verder werd gevonden dat de eerste OBE een volgende waarschijnlijker maakt: het aandeel OBE'ers met meerdere OBE's is hoog, namelijk tussen de 50% en 80%¹. Het is niet bekend of deze intraspecifieke 'triggerfunctie' van de OBE zich kan generaliseren naar de overige typen EASC's. Ten aanzien van de NDE is dit laatste wel vastgesteld.

De resultaten van Greyson (1983), Ring (1984) en van Wees (1992) tonen een significante of duidelijke **toename** sinds de NDE van (meldingen van) ESP tijdens waakbewustzijn, OBE's, het waarnemen van aura's en verschijningen, communicatie met overledenen, déja-vu ervaringen en mystieke ervaringen. De NDE lijkt als een 'trigger' voor paranormale en religieuze ervaringen te fungeren, wat tevens de gevonden verbanden opheldert.

Theorievorming

Blackmore beschouwt de gevonden samenhangen tussen de categorieën paranormale en daaraan gerelateerd geachte ervaringen als een aanwijzing voor een onderliggende, gemeenschappelijke, **psychische** faktor, hoewel ze andere benaderingen niet 'incompatible' acht. Het zou bijv. kunnen gaan om personen die 'fantasy-prone' zijn: geneigd zijn tot het creëren van een fantasiewereld. Maar in OBE-onderzoek van Blackmore (1982d) en Irwin (1981) bleek dat OBE'ers niet van anderen verschilden in helderheid en controle van fantasiebeelden. OBE'ers bleken wel gemakkelijker dan anderen van perspectief te kunnen wisselen ten opzichte van fantasiebeelden². Verder werd samenhang gevonden tussen OBE's en hallucinaties³, verstoring van het lichaamsbeeld en de score op een 'absorbtie-schaal', waarmee de mate waarin men in een bepaalde activiteit kan opgaan wordt aangegeven⁴.

De gedachte hierachter is dat mensen met een hoge absorbtiescore zich goed kunnen afsluiten voor veel activiteit-irrelevante zintuiglijke informatie waardoor ze gemakkelijk in een ASC kunnen komen die op zijn beurt weer bevorderlijk is voor paranormale ervaringen ('psi-conducive'). Jones, Gabbard en Twemlow (1982, 1984a, b) vonden in hun omvangrijke studie naar OBE's echter geen afwijkende absorbtiescore voor OBE'ers. Verder vonden zij ook geen aanwijzingen voor pathologische persoonlijkheidskenmerken, als histerie, psychoticisme en doodsangst, bij OBE'ers. OBE'ers bleken eerder psychisch gezonder dan gemiddeld te zijn.

Het NDE-onderzoek geeft eveneens weinig aanleiding om te veronderstellen dat alle facetten van dit soort ervaringen geheel psycho(patho)logisch zijn te verklaren⁵. De intraspecifieke triggerfunctie van de OBE en de interspecifieke triggerfunctie van de NDE zouden eerder wijzen in de richting van een latente psi-faktor, die spontaan of in bepaalde situaties, zoals vlak voor de dood, 'gewekt' wordt en daarna werkzaam blijft. Bovendien is het optreden van geverifieerde helderziendheid tijdens de NDE⁶ en tijdens dromen¹ moeilijk te verklaren binnen een puur psychologische kontekst.

¹ Blackmore, 1982c en Palmer, 1979

² Blackmore, 1982c, d

³ Blackmore en Harris, 1982

⁴ Irwin, 1980, 1981, 1985; Meyers et al, 1983

⁵ Ring, 1980; Sabom, 1982; Locke en Shontz, 1983

⁶ Sabom, 1982; Ring, 1984; Rogo, 1989

Psychologische en parapsychologische verklaringen hoeven elkaar ook helemaal niet uit te sluiten. Het bekende Maimonides droom-onderzoek, om een voorbeeld te noemen dat binnen ons kader valt, laat zien dat sommige psychische factoren een faciliterende invloed hebben op ESP tijdens dromen².

METHODE

Proefpersonen en procedure

In 1980 vulden 194 eerstejaars psychologiestudenten klassikaal de vragenlijst naar ervaringen tijdens een veranderde toestand van bewustzijn in en in 1991 waren dat er 475.

Verder werd in 1991 gebruik gemaakt van de gegevens van 5 persoonlijkheidsvragenlijsten en van de Guilford-intelligentietest. Deze vragenlijsten werden eveneens klassikaal afgenomen bij dezelfde groep eerstejaars psychologiestudenten, verspreid over vijf dagen in een periode van vijf weken³.

Vragenlijsten

De vragenlijst van 1980 over ervaringen tijdens een veranderde bewustzijnstoestand bestond uit 20 meerkeuze-vragen waarvan 14 over eventuele OBE's. De overige 6 vragen gingen over incidentie en omstandigheden van de vijf andere in de 'Inleiding' genoemde EASC's plus een vraag naar kennis uit de eerste hand van één of meerdere sterfbedervaringen.

In 1991 was de vragenlijst eveneens uit 20 vragen opgebouwd, 19 meerkeuze-vragen en 1 open-eind vraag. Deze keer lag de nadruk op de NDE, waaraan 11 vragen waren besteed. De andere vragen gingen over de resterende vijf categorieën. De vraag uit 1980 over sterfbedervaringen werd achterwege gelaten omdat het hier niet om eigen ervaringen gaat.

Uit de totale testbatterij die bij de psychologiestudenten was afgenomen werden 16 schalen gekozen uit de volgende vijf persoonlijkheidsvragenlijsten: de Zelfbeoordelingsvragenlijst (ZBV), de Zelfanalyse vragenlijst (ZAV), de Nederlandse Persoonlijkheids-vragenlijst (NPV), en de Amsterdamse biografische vragenlijst (ABV). Voor de meting van intelligentie werden de scores op de Guilford-test gebruikt⁴.

Analyse

De antwoorden op de vragenlijst van 1980 waren destijds handmatig geanalyseerd voor wat betreft de uitredings-vragen maar werden voor deze nadere analyses alsnog op de Faculteit der Psychologie van de UvA in de computer ingevoerd. De gegevens van onze enquête in 1991 werden vervolgens eveneens ingevoerd. De 'Testwekkommissie' van de Psychologiefaculteit verleende toegang tot de bestanden van de vijf persoonlijkheidsvragenlijsten en de Guilford-intelligentietest, zodat de data anoniem gekoppeld konden worden. De antwoorden werden statistisch verwerkt met behulp van STATVIEW V4.0.

¹ Krippner, 1975, 1981

² Krippner, 1975, 1981

³ Zie Bijlage 1 voor het aantal deelnemers per vragenlijst/schaal.

⁴ Zie Bijlage 1 voor een korte omschrijving van de 17 gemeten factoren, de naam van de vragenlijst waaruit de schaal waarmee een faktor gemeten werd afkomstig was, alsmede het aantal deelnemers, de gemiddelde score en de standaard deviatie per schaal.

RESULTATEN

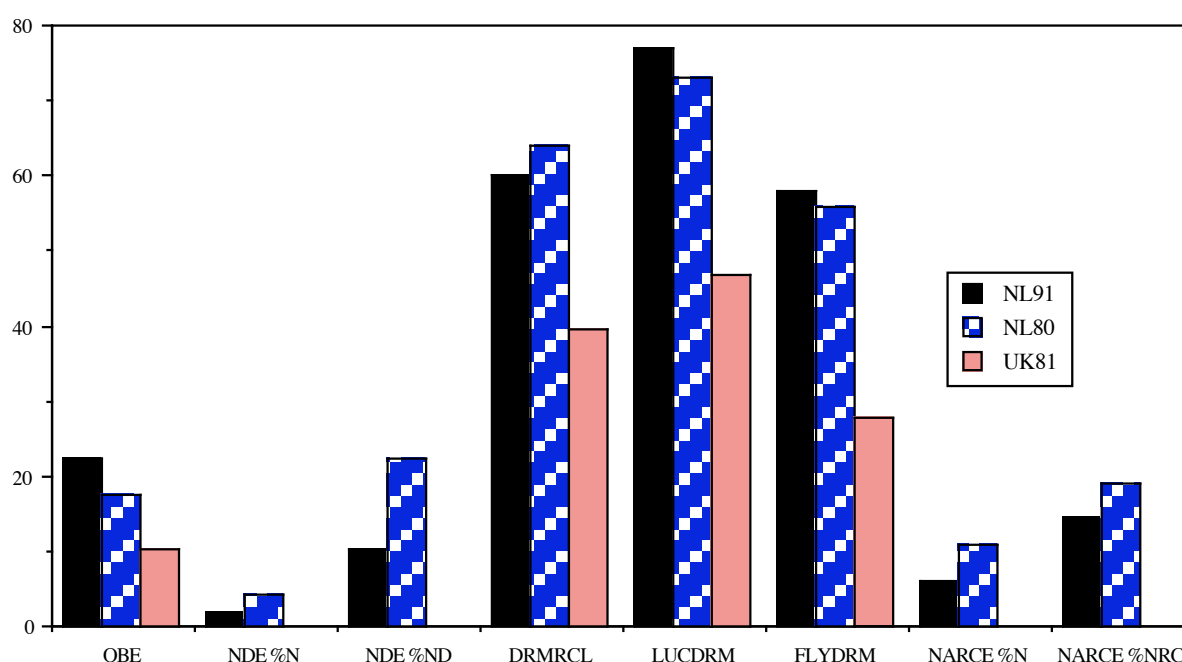
Voor vier soorten EASC's (OBE, DRMRCL, LUCDRM en FLYDRM) zijn als referentiepunt tevens de resultaten van Blackmore's enquête van 1981 onder de bevolking van het Engelse Bristol opgenomen¹.

Frekwentie van EASC's

In de eerste plaats moet worden opgemerkt dat Amsterdamse studenten bij de vier vergelijkbare EASC's gemiddeld 70% meer ervaringen rapporteren dan een representatieve steekproef onder inwoners van het Engelse Bristol.

Wanneer we onze eigen resultaten van 1980 en 1991 vergelijken valt op dat ten aanzien van drie EASC's (OBE, NDE, NARCE) er duidelijke verschillen zijn te constateren².

Incidentie-percentage voor verschillende buitengewone ervaringen

De incidentie van OBE's is enigszins toegenomen van 1980 op 1991, terwijl die van de NDE's en de NARCE's ongeveer is gehalveerd. Het meldingspercentage van droomherinneringen in het algemeen en van lucide- en vliegdromen in het bijzonder is juist konstant gebleven.

Uitredings-ervaringen

Een groot deel van de OBE'ers van de drie enquêtes blijkt meerdere OBE's te melden³. In 1991 is het aandeel van deze 'recidivisten' duidelijk het laagst, maar zelfs dan bedraagt het 46%.

Voor iedere OBE kon men aangeven onder welke omstandigheden de ervaring plaatsvond. Alle drie onderzoeksgroepen rapporteren dat de OBE's overwegend plaatsvinden tijdens een toestand van normaal waakbewustzijn: tijdens de dagelijkse bezigheden hetzij rustperiodes. In 1991 zegt 24% een OBE te hebben beleefd gedurende de slaap. Deze OBE's tijdens slaap zijn misschien

¹ Blackmore, 1984

² Zie voor cijfers Bijlage 2, Tabel 1

³ Bijlage 2, Tabel 2

door velen nogmaals als vliegdream opgegeven. Ook tijdens het gebruik van drugs en medicijnen vinden veel OBE's plaats; vooral bij de Amsterdamse studenten uit 1980.

Bijna-dood ervaringen

[Ik was toen zeven jaar en dreigde te stikken tijdens een difterie-aanval]

*.....Ik herinner me nog die afschuwelijke doodsstrijd, het vechten om adem. Toen gleed plotseling alles van me af en kwam ik in een andere sfeer terecht. Daar was stilte, rust, vrede. Ik heb in die andere sfeer een terugblik op mijn leven gekregen. Ik zag met een bijzonder inzicht, een soort voelen-weten, wat ik nagelaten had en wat ik goed gedaan had. Niet in de vorm van schuld en beloning maar als pijn en vreugde.... Daarna ben ik met een enorme snelheid door een soort tunnel van geluid en licht gegaan, als door een enorme stofzuigerslang. En aan het einde van die tunnel was een licht waardoor ik aangetrokken werd. Dat licht beschrijven is onmogelijk: alle woorden schieten tekort. God, licht, liefde, het is het allemaal niet en toch allemaal wel. Het gaat wat wij mensen kunnen bevatten ver te boven. Ik was er zo dichtbij dat ik voelde: ik ben er bijna. En als ik daarin opgenomen word, mag ik er altijd blijven. Maar ik moest terug. Van wie? Dat weet ik niet. Het was een innerlijk weten - ik moest weer terug....*¹

Zowel in 1991 als in 1980 gaf 19% van de totale steekproef aan ooit dicht bij de dood te zijn geweest². Het leven is er kennelijk niet veel gevaarlijker op geworden in 10 jaar. Bijna de helft van deze ND-personen in 1991 en een kwart in 1980, meldt meerdere levensbedreigende incidenten te hebben meegemaakt. Dit hoge percentage 'recidivisten' doet het vermoeden rijzen dat sommige personen 'accident-prone' zijn, als het ware ongelukken 'aantrekken'.

Ruim 10% van de ND-**personen** in 1991 rapporteert een NDE/FDE en 14 (9%) van de in totaal 162 ND-**voorvallen** leidt tot een NDE/FDE. In 1980 ondervond nog 22% van de ND-**personen** een NDE³, terwijl het precieze aantal ND-**voorvallen** en NDE's onder deze studenten niet bekend is.

Als oorzaak van de ND-voorvallen scoort de categorie 'ongeval' het hoogst in beide enquêtes, in 1991 gevolgd door 'verdrinking', een categorie die in 1980 nog niet was opgenomen waardoor deze gevallen onder 'overig' of 'ongeval' terecht zijn gekomen.

In 1991 werden door 9 studenten in totaal 9 NDE's gemeld en 5 FDE's: ervaringen tijdens een situatie waarin men weliswaar de dood spoedig verwachtte maar op het moment zelf fysiek intact en bij bewustzijn was. 2 FDE's vonden plaats tijdens een val, 2 onder bedreiging met een geweer en 1 tijdens een verkeersongeluk. Van de 9 NDE's waren er 2 veroorzaakt door een ongeluk in het verkeer, 1 door een ernstige ziekte, 1 door een wurgpoging, 1 door bijna verdrinking, 1 door bijna verstikking vanwege een ijsklontje in de luchtpijp. Van de overige 3 NDE's is de oorzaak niet met zekerheid uit de gegevens op te maken daar meer ND-voorvallen en ND-oorzaken werden aangegeven dan NDE's.

3 NDE-personen gaven aan dat hun meest uitgebreide NDE gepaard ging met een OBE (het besef hebben buiten het lichaam te zijn geweest plus de waarneming van het eigen lichaam en eventueel objecten, mensen en gebeurtenissen in de omgeving van het lichaam of elders). Uit hun antwoorden op de vraag naar OBE's blijkt dat slechts één van hen deze NDE-OBE als een OBE herkent.

¹ Interview in de Panorama van 4-11 febr. 1993

² Bijlage 2, Tabel 3

³ Bijlage 2, Tabel 1

In 1980 zeggen 2 van de 8 NDE-personen meerdere NDE's te hebben beleefd. 3 maal werd 'ongeval' aangekruist als oorzaak van de NDE, 1 maal 'hartaanval', 1 maal 'andere ziekte' en 4 maal 'overig'.

Dromen

.....Als ik twee of drie nachten achter elkaar in mijn dromen heb gevlogen, dan weet ik dat er een lucide droom gaat komen. En de lucide droom zelf wordt vaak ingeleid en gaat verder ook gepaard met het gevoel te vliegen.... Tijdens de kerst van 1911 had ik de volgende droom. Het begon met vliegen en zweven. Ik voelde me wonderlijk licht en sterk. Ik zag immense en prachtige vergezichten - eerst een stad, daarna verschillende landschappen, indrukwekkend en helder van kleur. Toen zag ik mijn broer zitten -dezelfde die in 1906 was overleden- en ik ging op hem af zeggend: 'Nu zijn we beiden aan het dromen'. Hij antwoordde: 'Nee, ik droom niet!'. En toen herinnerde ik mij dat hij dood was.....¹

Bijna alle respondenten van de drie enquêtes herinneren zich wel eens een droom. Rond de 20% zelfs elke dag². Van degenen die zich lucide dromen herinneren, herinnert ongeveer eenderde zich meer dan 5 lucide dromen of geeft aan deze zelfs op te kunnen roepen. De meesten herinneren zich tussen de 2 en de 5 lucide dromen.

Van de studenten in 1991 en 1980 die zich vliegdreamen herinneren, meldt ongeveer een derde zich meer dan 5 vliegdreamen te kunnen herinneren of deze te kunnen bewerkstelligen.

Narcose-ervaringen

*.....Patiënte verteld rustig in slaap te zijn gegaan en dan ineens te merken dat zij wakker wordt. Zij hoort stemmen, die steeds duidelijker worden en die zij ook kan herkennen. Zij kan verstaan wat er gezegd wordt, en hoort onder andere de vraag: 'Kunnen we beginnen?' en vervolgens: 'Nou, laten we maar beginnen.' Zij voelt pijn bij de incisie: '...Ik heb de eerste twee sneeën heel duidelijk gevoeld. Het moet een vlijmscherp mes geweest zijn.'
Zij probeert te waarschuwen, maar merkt dat zij haar benen en armen niet kan bewegen. Zij kan niet praten en kan zelfs geen bewegingen maken met haar mond. Ook kan zij haar ogen niet openen. Zij ervaart dit als buitengewoon beangstigend, en beschrijft de angst voor de pijn en de onmacht als volgt: Op dat moment gaat er een vreselijke angst door je heen. Angst voor de pijn. Wat er gaat gebeuren. Je bent overgeleverd en je kunt het niet kenbaar maken.....³*

In 1991 rapporteerde 40% van de alle deelnemers ooit eens onder algehele narcose te zijn geweest. In 1980 was dit 57%⁴. Van degenen die een narcose melden, geeft rond de 40% in 1991 en 1980 aan meerdere narcosen te hebben ondergaan.

15% resp. 19% van de NARC-personen melden NARCE-awareness in 1991 en 1980⁵. Het is onbekend om hoeveel NARCE's het in beide enquêtes precies gaat. Twee van de 28 NARCE's in 1991 waren OBE's. In 1980 waren er 2 OBE'ers die als omstandigheid van hun OBE 'na of gedurende een operatie' aankruisten. Mogelijk beleefden ze hun OBE terwijl ze nog onder de invloed van de narcose waren.

¹ Frederik van Eeden, 1913, vertaald uit Tart, 1990

² Bijlage 2, Tabel 4

³ Narcose-ervaring van een 43-jarige vrouw tijdens een algehele anesthesie terwijl ze werd geopereerd vanwege een borsttumor uit Moerman en Bonke, 1990

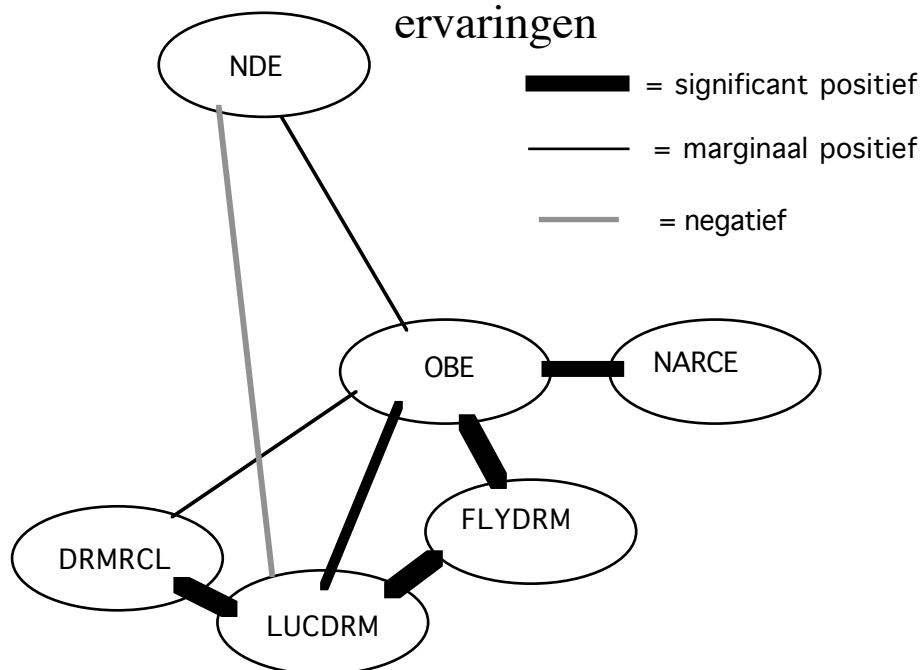
⁴ Bijlage 2, Tabel 5

⁵ Zie Bijlage 2, Tabel 1

Samenhang tussen de zes typen EASC's

Verschillende onderzoekers rapporteren significante verbanden tussen een groot aantal EASC's. Mogelijk werpen deze gevonden relaties licht op de oorzaken van dergelijke ervaringen alsook op de bewustzijnsstaat waarin ze plaatsvinden. In de onderstaande diagram zijn de resultaten van de enquête uit 1991, ten aanzien van de correlaties tussen de zes typen EASC's weergegeven.

Correlaties in incidentie van verschillende buitengewone ervaringen

De sterkste relatie is die tussen lucide en vliegdromen. Dit verband is tevens significant. Verder zijn er significante, positieve correlaties tussen de incidentie van OBE's en vliegdromen, deels veroorzaakt doordat 24% van de OBE's tijdens de slaap plaatsvond¹. Wanneer men deze OBE's tijdens de slaap uit de relatie haalt blijft de correlatie echter significant! Ook tussen OBE's en lucide dromen en ervaringen tijdens narkose blijken significante positieve, maar wel vrij zwakke, relaties te bestaan.

De NDE vertoont slechts een zeer zwakke samenhang met de andere vijf EASC's. Die met lucide dromen is zelfs licht negatief. Deze zwakke relaties zijn niet significant, maar dat is niet verwonderlijk gezien de kleine omvang van deze groep.

Samenhang tussen EASC's en persoonlijkheid en intelligentie

OBE'ers scoren significant hoger dan niet-OBE'ers op de schalen voor angst, agressie, inadequatie (vage klachten en gevoelens van dingen niet aan te kunnen), dominantie (initiatief en leiderschap), neuroticisme (weinig zelfvertrouwen) en extraversie².

De kleine groep NDE'ers vertoont de tendens tot minder angst, agressiviteit, rigiditeit en somatisch neuroticisme en tot meer zelfwaardering, platvoerse meningen (vulgariteits-schaal), psychisch neuroticisme en extraversie dan de personen zonder NDE. Vooral de verlaagde angst,

¹ Zie Bijlage 2, Tabel 2

² Bijlage 2, Tabel 7

zowel als een gevoel van het moment alswel als karaktereigenschap, springt duidelijk naar voren, al was het effect vanwege de kleine groepsomvang niet significant.

De NARCE'ers zijn sneller verongelijkt, neigen minder tot sociaal wenselijke en vulgaire antwoorden en zijn neurotischer dan studenten zonder NARCE.

Alle zes groepen EASC'ers zijn sneller verongelijkt, minder rigide, psychisch neurotischer (volgens de ABV-schaal) en dominanter dan de niet-ervvaarders.

Tussen intelligentie en EASC blijkt in het algemeen geen relatie te bestaan, met uitzondering van de FLYDRM'ers die significant intelligenter dan degenen zonder FLYDRM's zijn.

Eerder constateerden we dat er onder de studenten van 1991 sprake was van een aantal significante verbanden tussen de zes typen EASC's, wat betekent dat veel studenten meerdere EASC's melden. Dit houdt in er positieve korrelaties tussen een aantal van de hierboven beschreven persoonlijkheidsprofielen van de zes EASC-groepen vallen te verwachten. Deze verwachting blijkt voor de meeste relaties tussen de persoonlijkheidsprofielen, behalve in het geval van de NDE-groep, inderdaad op te gaan¹.

De partiële korrelaties tussen telkens twee profielen van de zes groepen vormen een zuiverder parameter voor het verband tussen deze profielen dan de gewone korrelatiecoëfficiënten. Ze sluiten namelijk de variatie buiten die ontstaat door de inbreng van de overige profielen.

Uit de matrix van de partiële korrelaties blijkt dat het profiel van de NDE'er nog steeds weinig op dat van de OBE'er en de FLYDRM'er lijkt, maar iets meer op dat van de LUCDRM'er en de NARCE'er². Verder blijken LUCDRM'ers en FLYDRM'ers veel gemeen te hebben, terwijl DRMRCL'ers en LUCDRM'-ers juist weinig op elkaar lijken, ondanks de bevinding dat DRMRCL en LUCDRM significant samenhangen³.

Het bovenstaande samenvattend kan gezegd worden dat, ondanks de gevonden samenhang tussen een aantal EASC's, het er niet op lijkt dat 1 enkele persoonlijkheidsstructuur de onderliggende faktor is voor het optreden van deze verschillende typen EASC's.

DISKUSSIE

De meldingsfrequenties van buitengewone ervaringen in onze twee enquêtes onder studenten liggen gemiddeld 70% boven die van Blackmore's enquête onder de bevolking van Bristol voor de 4 EASC's waar vergelijking mogelijk is, te weten: OBE, DRMRCL, LUCDRM en FLYDRM. Mogelijk speelt de lage gemiddelde leeftijd of het slag mensen van onze steekproeven hierbij een rol. Blackmore vond namelijk in haar enquête uit 1981, dat personen die LUCDRM's, FLYDRM's, OBE's en mystieke ervaringen meldden, jonger waren dan de niet-ervvaarders. Verder rapporteerde Palmer (1979) dat 25% van de steekproef onder studenten van Charlottesville (VS) een OBE meldde, terwijl hij onder de overige bevolking van deze stad een veel lager percentage, namelijk 14%, vond. Palmer's percentage van 25 ligt dicht bij de door ons in de enquête van 1991, eveneens onder studenten, gevonden waarde van 22%. Blackmore oppert dat jonge mensen gemakkelijker dan ouderen toegeven buitengewone ervaringen te hebben ondervonden. Voor studenten geldt dit à fortiori. Het is dus aannemelijk dat de gevonden verschillen in incidentie toegeschreven moeten worden aan cultuurverschillen tussen

¹ Bijlage 2, Tabel 8

² Bijlage 2, Tabel 9

³ Bijlage 2, Tabel 6

verschillende kohorten en groepen. In dat geval ligt bij oudere mensen en bij niet studenten/akademici de incidentie van EASC's hoger dan de meldingsfrequentie.

Het aandeel dat de NDE'ers vormen in het totaal van de onderzochte groepen studenten (1.9% in 1991 en 4.1% in 1980) ligt beneden het niveau van 5% dat in de VS werd gevonden. In ons onderzoek gaat het om jonge studenten terwijl het VS-onderzoek representatief is voor de volwassen Amerikaanse bevolking. Door hun lage leeftijd hebben eerstejaars minder 'kans' gehad op levensbedreigende voorvallen dan de gemiddelde volwassene, zodat onze waarden vermoedelijk een onderschatting zijn van de demografische incidentie van de NDE. Zo ook ligt het aandeel dat de NDE'ers uitmaken in de groep die een of meerdere ND-voorvallen melden (10.2 in 1991 en 22.2 in 1980) aan de lage kant. In de literatuur worden waarden tussen de 20 en 50% gemeld¹.

Het omgekeerde geldt voor de narkose-ervaringen: het aandeel van de NARCE-personen in de groep met NARC-voorvallen (14.5 in 1991 en 18.9 in 1980) ligt ver boven de 1 à 2% van de algehele anesthesie-voorvallen die Moerman en Bonke noemen. Zelfs over alle deelnemende studenten berekend is het aandeel NARCE-personen (5.9% in 1991 en 10.8% in 1980) groter dan de op literatuur gebaseerde schatting onder anesthesie-gevallen van Moerman en Bonke. Het feit dat onze resultaten op personen zijn gebaseerd en die van Moerman en Bonke op gevallen maakt dat de bevindingen niet geheel vergelijkbaar zijn.

Een vaak aanzienlijk deel van de EASC'ers in de drie enquêtes maakt melding van meer dan één ervaring van een bepaald type. Bij de NARCE-personen in 1980 is dit deel met 10% nog het laagst en is het beduidend kleiner dan het aandeel van degenen die meerdere NARC-**voorvallen** melden. Bij de NDE'ers is het aandeel van de NDE-recidivisten in 1991 en 1980 ongeveer even groot als dat van degenen met meerdere ND-voorvallen. Bij de OBE'ers, LUCDRM'ers en FLYDRM'ers is het aandeel van de groep met meerdere ervaringen tussen de 46 (OBE 1991) en de 93% (LUCDRM 1981), waarbij het onduidelijk is of deze recidivisten navenant meer aanleidende gebeurtenissen meemaken, voorzover deze al te specificeren zijn.

Het OBE-recidivisme bevestigt de in de Inleiding genoemde bevindingen van Blackmore en anderen. Om dit intra-specifieke EASC-recidivisme aan een wakker geschudde psi-factor toe te kunnen schrijven zouden de ervaringen meer dan proportioneel met de aanleidingen moeten toenemen. Dit blijkt ten aanzien van 'bijna-dood' en 'narkose' niet het geval en zal bij de overige EASC's moeilijk zijn vast te stellen, vanwege de vele mogelijke en moeilijk specificeerbare en meetbare oorzaken.

Tussen een aantal typen EASC's uit onze enquête van 1991 werden significante verbanden gevonden, wat een bevestiging is van de resultaten van onder andere Blackmore (1984). De twee typen buitengewone droomervaringen (LUCDRM en FLYDRM) worden door veel personen alle twee gemeld. Verder blijkt uit onze enquête in 1991, dat veel studenten met een OBE eveneens significant vaak een LUCDRM, FLYDRM en een NARCE melden. Een aantal OBE's tijdens slaap en narkose werden door de respondenten ook als FLYDRM's en NARCE's opgegeven. Mogelijk indiceren de fenomenologische overeenkomsten dat aan deze vier typen EASC's eenzelfde ASC ten grondslag ligt.

Omdat de historische volgorde van de EASC's onbekend is, blijft het onduidelijk of een psi-factor, die door een EASC van een bepaald type in werking is getreden, voor deze inter-specifieke samenhang verantwoordelijk is.

¹ Roberts & Owen, 1988

Zowel de intra- als de inter-specifieke samenhang tussen de EASC's pleiten voor een gemeenschappelijke faktor 'achter' de EASC's. De aanwijzingen voor een psi-faktor zijn door de resultaten van ons onderzoek niet versterkt. Gezien de uiteenlopende en veelal laag korrelerende persoonlijkheidsprofielen van de ervarers van de zes typen EASC is het eveneens minder waarschijnlijk dat er één bepaalde persoonlijkheidsstructuur voor het ontstaan en de inhoud van de verschillende soorten EASC's verantwoordelijk is. Wel zijn alle EASC-groepen minder rigide, eerder verongelikt en vertonen ze meer initiatief en leiderschap dan de niet EASC-personen.

Eventuele andere gemeenschappelijke psychische factoren, zoals 'the creation of an imagery world which appears real to the person' (Blackmore, 1982c, 1984), zijn door ons niet onderzocht. Zoals wij in de Inleiding al schreven heeft het onderzoek dat naar fantasievaardigheden is verricht weinig gevonden dat in deze richting wijst. Op de kwestie van de realiteitswaarde van fantasieën en ervaringen komen wij verderop nog terug.

Mogelijk is de belangrijkste gemeenschappelijke faktor dat de ervaringen in een toestand van veranderd bewustzijn plaatsvonden. Deze ASC's zijn mogelijk 'psi-conducive', zoals ook het Maimonides droomonderzoek aantoont. Dit is ook Irwin's hypothese naar aanleiding van de hoge absorbtie-skores onder OBE'ers (Irwin, 1981, 1985).

Een probleem bij het zoeken naar relaties tussen de incidentie en inhoud van de NDE en bijv. persoonlijkheidsfactoren is dat deze factoren juist een verandering kunnen hebben ondergaan door of na de buitengewone ervaring. Veel NDE'ers maken melding van zulke persoonlijkheidsveranderingen na de NDE en onderzoek heeft aannemelijk gemaakt dat sommige van deze gemelde veranderingen, bijv. een verminderd angstniveau, met de NDE samenhangen. Ook in ons onderzoek is de 'post-incidentie' persoonlijkheid gemeten en zijn er geen voormetingen gedaan. Zo is het dus mogelijk dat het lage angstniveau, dat wij vaststelden onder de NDE-studenten van 1991, een artefact is van de NDE en geen deel is van een pre-NDE persoonlijkheidsstructuur.

Een onoverkomelijk tekort van enquêtes is dat men er niet iemands directe ervaring mee kan registreren maar het moet doen met gemelde herinneringen aan eventuele ervaringen. Dit maakt dat dit middel kwetsbaar is voor foutenbronnen als vergeten, verbeelden, simuleren en verzwijgen. Valideringsonderzoek van de meldingen zou het bestand van mogelijke 'false positives' en 'false negatives' kunnen zuiveren maar vergt ook heel veel extra tijd. Bovendien is validering, in de zin van verificatie van de inhoud, bij ervaringen die buiten de normale ervaringsorde liggen, alleen beperkt mogelijk. Slechts enkele delen van EASC's tonen 'overlap' met de dagelijkse ervaringswereld zodat de toetsingsbasis smal is. Hieruit mag niet de konklusie worden getrokken dat het onverifieerbare deel van EASC's gespeend is van enige realiteit, maar wel dat de 'tools' van de wetenschap hier ontoereikend lijken het realiteitsgehalte te 'meten'.

EASC's hoeven ook niet slechts beoordeeld te worden vanuit het kader en de maatstaven van het gewone bewustzijn (waarbinnen de wetenschappelijke toetsing valt), maar mogen met even veel recht op hun eigen merites worden gezien (Tart, 1990).

Een goede middenweg tussen toetsing en de eigen waarde van EASC's zou kunnen worden bewandeld door 'EASC's a deux' te induceren (of te vinden), dat wil zeggen dat meer mensen zich tegelijkertijd naar dezelfde alternatieve ervaringscontext trachten te 'projekteren'. Die methode, die overeenkomt met Tart's voorstel voor een 'state-specific science', schept de mogelijkheid om een wederzijdse bevestiging van onafhankelijke EASC's te leveren, juist voor die delen die in een ander dan het normale ervaringsdomein zijn opgedaan.

Verifikatie van (geklaimde/gemelde) buitengewone ervaringen alswel van hypothesen ten aanzien van deze ervaringen, is bij uitstek het terrein van de parapsychologie.

Onze benadering is meer een psychologische methode geweest, dat wil zeggen een met respect voor wat het individu ons wil laten zien van enkele uithoeken van zijn ervaringsleven, maar ook een die niet kan beslissen over de realiteitswaarde van ervaringen.

Veel parapsychologen, bijv. Blackmore, creëren ons inziens een te scherpe tegenstelling tussen psychische en parapsychische factoren en lijken vervolgens te suggereren dat een psychologische verklaring van paranormale ervaringen de irrealiteit van deze ervaringen aantoonst. Maar dit laatste lijkt ons logisch onhoudbaar. Immers ook gewone waarnemingen kunnen bijv. zintuigfysiologisch en -psychologisch worden verklaard zonder dat hiermee een oordeel over het realiteitsgehalte van deze waarnemingen wordt geveld. Dit toch te doen betekent dat men een maatstaf hanteert die niet aan de psychologie is ontleend, maar bijv. aan de filosofie of aan een wereldbeschouwing. Slechts zolang men zich van deze ontleening en van de maatstaf bewust is en er expliciet over is, wordt het spel goed en eerlijk gespeeld.

ABSTRACT

Constituents and structure of consciousness may be studied by research on altered states of consciousness because the alteration of an aspect of a phenomenon very often yields insight in its regular role in the phenomenon proper. In the present paper results are reported of two survey's on EASC's (Experiences during Altered States of Consciousness) among freshman psychology students (1980, N=194; 1991, N=475). The EASC's studied are: OBE's, NDE's, Dreamrecall, Lucid Dreams, Flydreams and Awareness during Anesthesia. The survey of 1991 included a number of personalitytests and the Guilford-test of intelligence.

In 1991 higher incidence rates are reported than in 1980 for OBE's, Lucid Dreams and Flydreams and lower incidence rates for NDE's, Dreamrecall and Anesthesia-awareness. The incidence rates in this population of Amsterdam students are considerably higher than those reported in the literature for a demographic population, with the exception of the NDE's.

There are positive correlations between the reported incidence rates of several EASC's. The strongest one is between Lucid Dreams and Flydreams. Although many students report more than one type of EASC, the personality profiles of the six EASC-groups tend to differ from each other and generally show a low partial correlation.

In the discussion it is concluded that the results do not favor psi nor a single personality as the underlying factor for EASC's.

REFERENTIES

Bierman, D. (1983). Tijdschrift voor Parapsychologie, 51(1), 71-77.

Blackmore, S.J. (1982a). Have you ever had an OBE?: The wording of the question. Journal of the Society for Psychical Research, 51, 292-302.

Blackmore, S.J., (1982b). OBE's, lucid dreams and imagery: Two surveys. Journal of the American Society for Psychical Research, 76, 301-317.

Blackmore, S.J., (1982c). Beyond the body: An investigation of out-of-body experiences. Heinemann, London.

Blackmore, S.J., (1982d). Imagery and the OBE. Paper presented at the SPR/PA Conference, Cambridge, August 1982.

Blackmore, S.J., (1984). A postal survey of OBE's. Journal of the Society for Psychical Research, 52, 225-244.

- Blackmore, S.J., Harris, J., (1982). OBE's and perceptual distortions in schizophrenics and students. Paper presented at SPR/PA Conference, Cambridge, August 1982.
- Gallup, G., Proctor, W. (1982). Adventures in immortality: A look beyond the threshold of death. McGraw-Hill, New York.
- Greyson, B., (1983). Increase in psychic phenomena following near-death experiences. Theta, 11(2), 26-29.
- Haraldsson, E. et al, (1977). National survey of psychical experiences and attitudes towards the paranormal in Iceland. Research in Parapsychology 1976, Scarecrow Press, Metuchen, 182-186.
- Irwin, H.J., (1980). Out of the body down under: Some cognitive characteristics of Australian students reporting OBE's. Journal of the Society for Psychical Research, 50, 448- 459.
- Irwin, H.J., (1981). Some psychological dimensions of the OBE. Parapsychology Review, 12(4), 1-6.
- Irwin, H.J., (1985). Flight of the mind: A psychological study of the out-of-body experience. Scarecrow Press, Metuchen.
- Gabbard, G.O., et al, (1982). Differential diagnosis of altered mind/body perception. Psychiatry, 45, 361-369.
- Jones, F.C., et al, (1984a). Psychological and demographic characteristics of persons reporting out-of-body experiences. Hillside Journal of Clinical Psychiatry, 6(1), 105-115.
- Gabbard, G.O., Twemlow, W., (1984b). With the eyes of the mind: An empirical analysis of out-of-body states. Praeger, New York.
- Kohr, R.L., (1980). A survey of psi experiences among members of a special population. Journal of the American Society for Psychical Research, 74, 395-411.
- Kohr, R.L., (1982). Near-death experience and its relationship to psi and various altered states. Theta, 10, 3, 50-53.
- Krippner, S., (1975). Dreams and other altered conscious states. Journal of Communication, 25(1), 173-182.
- Krippner, S., (1981). Dreams and other altered states. Parapsychological Journal of South Africa, 2(2), 18-34.
- Locke, T.P., Shontz, F.C., (1983). Personality correlates of the near-death experience: A preliminary study. Journal of the American Society for Psychical Research, 77(4), 311-318.
- Moerman, N., Bonke, B., (1990). Psychische gevolgen van 'awareness' bij algehele anesthesie. Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde, 1990, 134(51), 2465-2467.
- Meyers, S., (1983). Personality characteristics as related to the out-of-body experience. Journal of Parapsychology, 47, 131- 144.
- Palmer, J., (1979). A community mail survey of psychic experiences. Journal of the American Society for Psychical Research, 73, 221-251.
- Ring, K., (1980). Life at death: A scientific investigation of the near-death experience. Coward, McCann & Geoghegan, New York.
- Ring, K., (1984). Heading toward omega: In search of the near- death experience. W. Morrow and Company, New York.
- Roberts, G.& Owen, J., The near-death experience. British Journal of Psychiatric, 1988, 153, 607-617
- Rogo, S., (1989). The return from silence: A study of near-death experiences. The Aquarian Press, Wellingborough.
- Sabom, M.B., (1982). Recollections of death: A medical investigation. Harper & Row, New York.
- Tart, C.T. (ed.), (1990). Altered states of consciousness. 3e druk, HarperCollins, New York.

van Wees, R., (1992). Bijna-dood-ervaringen en onze toekomst: Een enquête naar prekognitie en profetie in BDE's. *Spiegel der parapsychologie*, 31(4), 188-199.

BIJLAGE 1.

Steekproefgrootte en gemiddelde en standaard deviatie van de scores op 16 schalen van persoonlijkheidsfactoren en op de Guilford-intelligentietest; eerstejaars psychologiestudenten 1991

	Faktor	N	Gem.	St.dev.
ZBV	Angst als stemming	483	37.6	9.8
ZBV	Angst als trek	483	38.9	9.0
ZAV	Boosheid als stemming	481	17.6	5.0
ZAV	Boosheid als trek	481	12.0	4.0
GFD	Intelligentie	480	18.7	7.2
NPV	Inadekwatie (neuroticisme)	498	8.4	6.3
NPV	Rigiditeit	498	18.0	8.0
NPV	Verongelijkheid	498	17.3	6.6
NPV	Zelfgenoegzaamheid	498	10.7	4.9
NPV	Dominantie	498	18.4	6.4
combinatie NPV	Zelfbeeld	496	149.5	15.5
ABV	Mannelijkheid	504	12.8	4.4
ABV	Sociale wenselijkheid	504	26.6	5.8
ABV	Vulgariteit	504	52.4	9.2
ABV	Psycho-neuroticisme	504	64.6	23.4
ABV	Somatisch neuroticisme	504	20.1	6.2
ABV	Extraversie	504	63.0	16.0

Betekenis afkortingen:

ZBV: Zelf-Beoordelings Vragenlijst

ZAV: Zelf-Analyse Vragenlijst

NPV: Nederlandse Persoonlijkheids-Vragenlijst

ABV: Amsterdamse Biografische Vragenlijst

GFD: Guilford Intelligentietest

BIJLAGE 2.

Tabel 1
Incidentiescores¹ voor zes categorieën EASC's onder Nederlandse eerstejaars psychologiestudenten in 1980 (NL 80) en 1991 (NL 91) en onder de bevolking van Bristol in 1981 (UK 81)

	N	OBE	NDE" %N	NDE" %ND	DRMRCL ≥1xpweek	LUCDRM	FLYDRM	NARCE %N	NARCE %NARC
NL91	475 ¹	22.2	1.9	10.2	60.1	76.9	58.1	5.9	14.5
NL80	194	17.5	4.1	22.2	64.1	73.0	55.8	10.8	18.9
UK81	321	12.2	nvt	nvt	39.4	46.8	27.8	nvt	nvt
NL/UK ¹¹¹		1.6	nvt	nvt	1.5	1.6	2.1	nvt	nvt

¹ aantal personen met 1 of meer ervaringen in % van n per vraag, tenzij anders vermeld

¹¹ ND: aantal personen die ooit bijna dood zijn geweest

¹¹¹ NARC: aantal personen die ooit onder narkose zijn geweest

¹¹¹¹ NDE: inclusief FDE (zie inleiding)

¹¹¹¹¹ Van 520 personen zijn EASC-gegevens en/of persoonlijkheids- resp. intelligentiescores beschikbaar, van 475 alleen EASC-gegevens

¹¹¹¹¹¹ Voor deze berekening werden de Nederlandse scores van 1980 en 1991 gewogen met N

Tabel 2.
Incidentiegegevens voor de OBE

	NL 91		NL 80		UK 81	
	n	%	n	%	n	%
Aantal OBE'ers	105		34		39	
OBE's per persoon						
- 1x		54		15		15
- 2-5x		32		68		35
- >5x		7		9		44
- naar wil		7		9		5
Omstandigheden OBE's						
- wakend, alert/actief		31		24		20
- wakend, rustend		24		29		59
- slapend		24		15		nvt
- gebed, meditatie		nvt		nvt		3
- ongeval of operatie		2		9		26
- migraine of hoofdpijn		nvt		nvt		15
- drugs of medicijnen		21		38		18
- overig		16		32		31

Tabel 3. Incidentiegegevens voor NDvoorvallen (levensbedreigende gebeurtenissen) en NDE ervaringen

	NL 91		NL 80	
	n	%	n	%
Aantal NDpersonen	88	19 (%N)	36	19 (%N)
Aantal NDvoorvallen	162		nvt	
NDvoorvallen per persoon				
1x		53		75
>1x		47		25
Oorzaak NDvoorvallen'				
ongeval (verkeer, val)		67		36
verdrinking		38		nvt
hartstilstand		0		3
ziekte		21		21
operatie		1		3
zelfmoordpoging		1		nvt
geboorte (als ma of kind)		6		9
medicynen		4		6
overig		16		21
Aantal FDE/NDEpersonen	9		8	
Aantal FDE/NDEervaringen	14		nvt	
FDE/NDEervaringen per persoon				
1x		56		75
>1x		44		25

' De score per categorie is uitgedrukt in procenten van het aantal NDpersonen. Omdat veel personen meerdere ND voorvallen en meerdere oorzaken hebben gemeld is de som van de percentages (in 1991) groter dan 100.

Tabel 4. Incidentiegegevens voor DRMRCL, LUCDRM en FLYDRM

	NL 91		NL 80		UK 81	
	n	%	n	%	n	%
Aantal DRMRCL'ers	467		191		309	
DRMRCL per persoon						
< 1x per maand		15		8		41
1x per maand		24		28		18
1x per week		39		43		26
elke dag		22		21		15
Aantal LUCDRM'ers	362		138		147	
LUCDRM's per persoon						
1x		29		14		7
2 - 5x		35		49		59
>5x		31		33		30
naar wil		5		4		3
Aantal FLYDRM'ers	274		106		89	
FLYDRM's per persoon						
1x		44		22		12
2 - 5x		24		48		42
>5x		28		25		45
naar wil		4		5		1

Tabel 5. Incidentiegegevens voor NARCvoorvallen (narkose gebeurtenissen) en NARCE ervaringen

	NL 91		NL 80	
	n	%	n	%
Aantal NARCpersonen	192	40 (%N)	111	57 (%N)
Aantal NARCvoorvallen	328		nvt	
NARCvoorvallen per persoon				
1x		65		60
2 - 5x		32		38
>5x		3		2
Aantal NARCE personen	28		21	
NARCEervaringen per persoon				
1x		nvt		90
>1x		nvt		10

Tabel 6. Korrelaties' tussen zes typen EASC's onder eerstejaars psychologiestudenten in 1991

	OBE	NDE	DRMRCL	LUCDRM	FLYDRM	NARCE
OBE	-					
NDE	0.082	-				
DRMRCL	0.078	-0.020	-			
LUCDRM	0.102	-0.091	0.194	-		
FLYDRM	0.159	0.039	0.042	0.246	-	

NARCE	0.150	0.037	-0.034	0.034	-0.021	-
-------	--------------	-------	--------	-------	--------	---

' Alle getallen zijn phikorrelaties ($0 < \phi < 1$), berekend nadat voor elke vraag de antwoorden waren gedichotomiseerd (2x2 kontingentie tabellen). De richting van het verband kon uit de kontingentie tabel worden afgelezen. De vet afgedrukte getallen zijn signikant ($p < 0,05$).

Tabel 7. Persoonlijkheidsverschillen tussen ervareners en niet ervareners voor zes typen EASC's onder eerstejaars psychologiestudenten in 1991'

Faktor	OBE	NDE	DRMRCL	LUCDRM	FLYDRM	NARCE
Angst als stemming	0.33	-0.62	0.12	0.05	0.12	0.05
Angst als trek	0.27	-0.43	0.29	0.19	0.10	0.32
Boosh.als stemming	0.42	-0.02	0.28	0.08	0.04	0.72
Boosheid als trek	0.25	-0.53	-0.05	0.13	0.10	-0.15
Intelligentie	-0.01	0.01	0	0.06	0.19	0
Inadekwatie	0.29	-0.10	0.41	0.80	0.21	-0.11
Rigiditeit	-0.13	-0.31	-0.01	-0.11	-0.08	-0.05
Verongelijkheid	0.17	0.38	0.05	0.80	0.20	0.53
Zelfgenoegzaamheid	0.04	-0.04	-0.14	0.12	-0.04	0.22
Dominantie	0.36	0.28	0.05	0.28	0.13	0.33
Zelfbeeld	-0.01	0.28	-0.21	0.05	-0.13	-0.30
Mannelijkheid	0.16	0	0.41	0.14	0.14	0.32
Sociale wenselkh.	-0.03	0.17	-0.10	0	-0.19	-0.47
Vulgariteit	-0.20	0.14	-0.17	-0.11	-0.16	-0.63
Psychisch neurotic.	0.26	0.34	0.39	0.13	0.18	0.57
Somatisch neurotic.	0.11	-0.29	0.16	-0.02	0.10	0.53
Extraversie	0.24	0.33	0.13	0.22	0.08	-0.14

' De verschillskores zijn berekend door voor elke faktor het het groepsgemiddelde van de ervareners te verminderen met dat van de niet-ervareners en vervolgens het resultaat te delen door de standaard deviatie van de totale steekproef.

De vet afgedrukte getallen zijn signifikant (tweezijdig, $p < 0.05$)

Tabel 8. Korrelaties tussen de persoonlijkheidsprofielen van ervareners onder eerstejaars psychologiestudenten in 1991

	OBE'er		NDE'er		DRMRCL'er		LUCDRM'er		FLYDRM'er	
	r'	p	r'	p	r'	p	r'	p'	r'	p
OBE'er	-	-								
NDE'er	-0.099	0.70	-	-						
DRMRCL'er	0.662	0.002	-0.056	0.829	-	-				
LUCDRM'er	0.459	0.055	0.279	0.267	0.393	0.118	-	-		
FLYDRM'er	0.678	0.001	-0.043	0.870	0.702	0.001	0.614	0.006	-	-
NARCE'er	0.616	0.005	0.023	0.930	0.605	0.004	0.267	0.290	0.621	0.005

' Pearson's produkt moment korrelaties tussen de 17 gestandaardiseerde verschillskores van de zes EASC'groepen uit Tabel 7.

Tabel 9. Partiele korrelatie matrix van de persoonlijkheids profielen van de ervarers van de zes typen EASC's onder eerstejaars psychologiestudenten in 1991

	OBE	NDE	DRMRCL	LUCDRM	FLYDRM	NARCE
OBE						
NDE	-0.195					
DRMRCL	0.282	0.001				
LUCDRM	0.224	0.432	-0.052			
FLYDRM	0.141	-0.225	0.356	0.527		
NARCE	0.313	0.209	0.187	-0.274	0.336	